

Emlékjegyzetek nemzettségemről, tanulói s hivatalnoki életemből. 1871. *)

(N.-ajtai Kovács István hátrahagyott kézírataiból.)

(Vége.)

A királyi gubernium 184^{8/9}-ben többféle változáson ment által. 1848-ban decemberben feloszlatta ugyan a magyar kormány; de mivel Kolozsvárt azután néha osztrák katonaság foglalta el, annak alkalmával ottan-ottan ismét működött, s parancsára a hivatalnokok is jobbadán ottan maradtak és hivataloskodtak, következésképpen én is. 1849-ben december 31-én azonban az osztrák kormány is feloszlatta, s a mellette szolgált minden fokozatu hivatalnokokra nézve különböző ideiglenes rendelkezéseket tett. A nyugalmazási szabályokat alkalmazva, a negyven évet egészen kiszolgált egyéneket egész élvezett fizetésökkel nyugalomba helyezte; de e szabályt oly szigorral vette alkalmazásba, hogy két consiliáriusnak csak két és három év hiányzott vala még 40 éves hivataloskodási idejéből, mégis csak fél fizetéssel bocsátotta nyugalomra. A többiek nyugvó állapotba (Quiescenten-Stand) tétettek, oly hozzáadással, hogy kik testileg, szellemképzettségileg további hivatalra képesek lesznek, alkalmilag alkalmaztatni fognak, addig pedig fizetéseikből kapják azt, mi őket a nyugalmaztatási szabály értelmében illeti; melynélfogva én, mint ki huszonöt év alatt folytonosan hivatalban voltam a királyi kormányseknél — félfizetéssel rendeltettem ideiglenesen nyugvó-állapotba.

1850-ben april 28-ikáról vettem Kolozsváratt Wohlgemuth ország főkormányzó hivatalos értesítvényét, melyben tudatván, hogy a polgári teljhatalmu biztossal egyetértve, ideiglenesen tanácsossá nevezett ki a rettegi vidéki Beszterczén székelő ideiglenes bünyefenyítő törvényszékhez, rendeli: haladék nélkül foglaljam el ez állomást.

*) L. Ker. Magv. I-ső füzet 34. I. és II-ik füz. 138. I.

A rettegi vidék magában foglalta Belső-Szolnok-, Doboka-, Kolozs- és Thordavármegyék nagyobb felét. Rettegről elneveztetése nem volt egyéb, mint az oláh nemzetiség egyenjogúsági követelményének eleget tenni akarás; mert a vidékek szervezete szerint a vidéki főhivataloknak Rettegen kellett volna állomásozniok, mit a katonai főparancsnokság és polgári biztosság mégis kísértett, de hiányozván kellő helyiségek, mindkettő áttétetett Besztercze városába, noha ez előbbi vidékével együtt a szebeni katonai vidékhez tartozott. A rettegi vidéki ideiglenes törvényszék (Interims-Gericht) székhelyéül is Besztercze jelöltetett ki, annak feladatául pedig a számtalan kihágások és bűntények kinyomozása és ellátása — az osztrák törvények szerint és német nyelven — tűzvetett ki.

Elvállaljam-e az új kineveztetést? e kérdés állott tehát előttem.

Nézetem, meggyőződése az volt: leigázott hazánk sorsának erre vagy amarra fordulása nem függ alsóbbrendű fokozatu hivatalnokoktól; de hazája fiainak egyes hivatalnok is segíthet egyben másban, s érzettem magamban, hogy a hivatali állomást, melyet elfoglalandok, lelkiismeretesebben, hasznosabban fogom hazámfiaira nézve betölteni, mint egy idegen ki tudja honnan jött. E mellett nyíltan megvallom: rosszszul esett volna huszonöt éves folytonos hű szolgálatom méltán kiérdemlett jutalmától — fizetésemtől megfosztatnom; pedig hitelesen tudtam, hogy Szebenben kormánykörben ki van mondva az elv: minden államhivalt viselt és fizetést vett magyar hivatalnok, ki további szolgálatra képes, ha a neki kijelölt vagy ajánlott hivalt el nem fogadja: fizetését elveszti.

Ezeknélfogva a nem kért kineveztetést elfogadtam.

A törvényszék öt tagja öt különböző nemzetbeli egyénből állott. Az elnök prágai cseh volt; egyik tanácsos lengyel, másik szász, harmadik oláh, a negyedik — én székely.

Szebenben-főtörvényszéki bizottmány (Ober-Gericht-Commission) lévén, annak 1850-beli november 19-kén kelt rendeleténél fogva kiküldtettem a doboka- s belső-szolnokmegyei, kövárvidéki, Szamosujvár és Dézs városi, később széki levéltáraknál a törvénykezési s politikai tartalmu levelek különválasztására s akképp rendezésére. Feladatomb volt:

1. Mindenik levéltár mellett egy-egy irományokat külön válogató bizottmányt (Acten-Sichtungs-Commission) öszszeállítani, azokat teendőik iránt utasítani, munkásságukba gyakorlatilag bévezetni.

2. Minden ügyvédet, ki ezen hatóságok valamelyikénél ügyvédséget folytatott, levél által külön felszólítani: a nálok ellátatlan maradt bünyfenyítő pereket küldjék bé, a kezeken levő polgárügyi perekről pedig a velök közlött formularék szerint terjeszsenek jegyzékeket az illető bizottmányhoz.

3. Ezen intézkedéseiről azonnal tudósításokat küldeni fel a fő-törvényszéki bizottmánynak.

4. Miután a levéltárak melletti bizottmányok mindenütt létrehozattak, az ügyvédek felszólittattak, amazokra pontosan felügyelni, a végből őket időnként meglátogatni, s munkálkodásaikról, ezek eredményeiről havanként hasonlóan tudósításokat tenni.

1851-ben január elein indultam Beszterczéről küldetésem teljesítésére. A vettem felsőbb értesítés szerint még az se tudatott: van-e Dobokavármegyének és Kővárvidékének levéltára, s ha van, hol. Az előbbire nézve Bonczidára lévén utasítva, ott kerestem azt, de hijában. Az oláhok 1848-ban az ottani megyeházból a leveleket, irományokat, pereket mind kihányták az utczára, ott szétszórták, szaggatták, a nagy protocollumokat sánczba rakták, hogy rajtok könnyebben átjárhassanak; s halállal fenyegettek mindent, ki csak egy darabot is merészel felvenni, minélfogva ott érte, verte eső s hó sokáig. 1849-ben derültebb napok tűnvn fel s biztosabb idő következtén bé a magyarokra nézve: felszedegették a még mind szerteszt künnheverő s meglelhető leveleket, irományokat, s szekerekre rakva, mint a kelmét Szamosujvár városába vitették s ott egy magán (Placsintár-féle) épületben lehányták. S itt találtam én azokat 1851-ben miserabilis állapotban Bonczidáról Szamosujvárra átjöttemkor.

Itt egybeállítottam a bizottmányt, ez alatt azonban a városi tanácstól a város házánál egy terjedelmes szoba átengedését kieszközölván, Dobokamegye levéltára maradványait abba szállítottam át, a szoba egyik felében, hol ezek földszintől padlásig fel álltak nagy halmazban. Egyszersmind a szoba másik oldalfalához deszka-állványokat készíttettem fiókokkal ellátva, s midőn ezek is készen voltak, napot, órát határoztam a bizottmányi tagoknak a munkálódás kezdésére. Rajtok kívül tanácsbeli tagok, papok is számosan megjelentek, látni kívánván, mi lesz már tovább; mert szerintök Isten se lett volna képes ezen leveleket, irományokat rendezni, miután minden össze van hányva, zavarva, aztán sok, ugyanegy darab iromány részei, levelei is egymástól külön s szétszórvva.

Értesülve lévén, hogy a levéltárban mult 18-ik századbeli leveleknél régiebbek nem léteztek: a jelenvoltak előtt ezen utasítást adtam a bizottmány tagjainak.

Legelőbb minden válogatás nélkül vegyék azt a levéldarabot, melyet legközelebb érnek, s csak arra figyeljenek: 1700, vagy 1800-adbeli; ha a mult századbeli levél, vessék ide, ha a folyó századból való, vessék amoda. Mely levélről nem tűnik ki, melyik századbeli, azt vessék külön; s így válaszszaak és oszszaak szét az egész levélhalmazt.

Mikor az megleszen, fogjanak a mult századbeli csomóhoz, s rendre most csak azt nézzék, melyik levél-íromány, melyik tizedbe való. S például az 1760-tól 1770-ig valókat tegyék egyik, másikat teszem az 1770-től 1780-ig terjedőket más fiókba, könnyebbség tekintetéből előre feljegyezvén vagy irván fiók felibe 1760, 1770, 1780 sat.

Ekképpen járjanak el a folyó századbeli levelekkel is, aztán — a választásban csak az évtizedeket tartván szem előtt.

A munka harmadik fokozata abból fog állani, hogy az évtizedbeli levelek évenként válogattatnak külön és helyeztetnek illő fiókokba.

Főfoglatosságuk az ezután következő negyedik fokozatnál lesz, mert akkor a levelek — írományoknak tartalma lesz tekintetbe veendő s a törvénykezési tartalmuak a politikai foglatuaktól pontosan elkülönítendők lesznek s külön helyezendő is. Azon alkalommal egyszersmind beltartalmon kívül a külalak is tekintetbe jó; mert arra is kell nézni: egész-e az íromány vagy csonka; ha ez, a bizottmányi tag egy iv papirra feljegyzi a levél évszámát, s az abban előforduló nevet legalább, s azután illető fiókjába helyzi, a későbbben netán előfordulandó s összeillendő levéldarabot melléje teendvén.

Ezek levén előleges utasításaim, a pap és tanács urak hallván azokat, eképp nyilatkoznak: „No hiszen, ha az urak mind ezt így megteszik, úgy a meglevő levelek csakugyan rendeztethetnek, hanem arra sok idő kell.“

Néhány hónap alatt rendezve lett a levéltár.

Bizottmányt alkotván a Szamosujvár városi levéltár mellé is, rendelvén értelmében felszólítottam mind a dobokamegyi mind a nevezett városi ügyvédeket.

Ugyanezt tettem Dézsen a városi s belső-szolnokmegyei levéltárakra nézve és Kővárvidékére siettem.

Miután. 1848-ban november 24-én Urbán Károly naszói alvezredes a 2-ik oláh ezrednél, Dézsnél a nagyobb részint nemzeti örökből, honvédekből állott csapatot vezérlett katonai képzettség nélküli Katona Miklóst övével együtt el- és szétützte: Katona nyakra-főre szaladt Nagy-Bánya felé; utközben azonban Kővárvidéke Nagy-Somkúton volt levéltárát onnan átszállította a szomszéd Sáros-Berkeszre; saját kőházába. A levéltárt vagy maga házát vélte-e ez által biztosíthatni? ő tudja. Való, hogy egyiket se biztosította; mert Urbán üldözvén őt egészen Remetéig, s recognoscirozással még tovább is, — midőn Berkeszre ért, Katona Miklós cserép-fedelű kőháza felgyújtatott s menynyire csak lehetett elégettetvén, a levéltár falai közt anynyira elhamvztatott, hogy egyetlen egy darabka papír sem maradt fenn belőle.

Az azután gyűlötetett levelekből Kővárvidéke Nagy-Bányán, Magyarországbán kezdett levéltárt létesíteni; s azért a főtörvényszéki bizottmány által eleve utasítottam, hogy ha azt Nagy-Szombaton nem találom, Nagy-Bányán keressem. Ennélfogva márczius 9 ikén Berkészről oda utaztam, s ott egy tanácsbeli személy felvi-gyázata alatt megis találtam az ujonnan keletkezett leveleket, iró-mányokat, de ezuttal őt is kellett hagynom, mert a nagy-bányai magistratus nem ismerte el az erdélyi feltörvényszéki bizottmány-nak N.-Bányán rendelkezési hatóságát. Előbb tehát el kellett hári-tanom ezen akadályt s másod izben ottani megjelenésem alkalmával szállítottam a leveleket Berkeszre.

Itt felszólítottam nemcsak az ügyvédeket, hanem a volt tiszt-viselőket is a netalán nálók levő hivatalos iratok beadására; s adattak is bé. De a legfontosabb iratszerzemény Hoszszu Lászlótól jött, ő a forradalom előtt hoszszas ideig nem csak főjegyzője, hanem esze s tolla is volt a vidéknek, s mint olyan előadó is minden törvénykezési, perlekedési. ügyekben, kivonatot készített minden tárgyból s egész terjedelmökben leírta a válaszokat, határozatokat, ítéleteket mind; ezeket azonban, igen szép író lévén, megtartotta maga számára, de lemásoltatta, hitelesített a levéltáréra, s ezek elégték ugyanott, hanem az övéi megmaradtak nála; s rábirtam őt adja át most a vidék részére. Előbb idegenkedett ugyan, mert életét szaladással menthette volt még tőlük s kénytelenített Nagy-Bányán lakni; de egykor együtt lévén jogászok a kolozsvári lyceumban, s azóta folyvást bizalmas jó viszonyban élvén egymással, rábeszéltem. Iratai pedig annál fontosabbak voltak Kővárvidékére

nézve, mert mint ő állította, ott egyetlen egy per sem maradt függőben, melyről kellő felvilágosítás ne találtatnék azokban.

A Szék városi levéltár rendezése is rám bízván utólagosan, azt sajtószertü állapotban kellett látnom. Hogy az oláhok el ne pusztítsák, behányták volt a tanácsház alatti pinczébe; s ezt bevakoltatták, hogy léte se legyen észrevehető. Annálfogva a levelek természetesen összezavartattak; azt azonban még türhetőnek tartottam; nagyobb baj volt azon körülmény, hogy a széki tanács az előtte megfordult leveleket, iratokat nem látta el év- s darab-számokkal, kivéven azokat, melyeket a királyi főkormányzékhez felterjesztett, oda nem merészelve az év és a felterjesztvény számát feltenni — önkéntesen, a mint tetszett. A városi jegyző lévén az egyedüli személy, ki hivatalának megfelelő képességgel bírt, midőn ezen rendkívüli mulasztáson csudálkozásomat hallotta, mentségül azt jegyezte meg: hiányzanak az arra való egyének. Egy-egy senator évi fizetése 12 forint, s ezek választásánál is aztán nem a képességet nézik, hanem ökreik számát, mert tanácsosnak Székvárosában csak azt választják meg, kinek 6 ökre van.

A rendezésem alá bízott hat levéltár között hasonlíthatlanul legnagyobb a belső-szolnokmegyei volt Dézsen. A nagy, diszes megyeháznál már építésekor terjedelmes terem alakított levéltár számára, s ezt régi szokás szerint rendben is találtam, kivéven némi részét, melyet az osztrák polgári hivatalok, maguknak minél több helyiséget vévén igénybe, rendtelenségbe, zavarba hoztak. A sok levél külön válogatása tehát itt is sok időt kívánt.

Feljülről időközben rendeletet vettem vala: válogatás alkalmával fordítassék figyelem a megsemmisíthető levelekre is és azokról terjesztessék koronként lajstrom fel. Én a rendeletet tudattam ugyan a bizottmányokkal, de azon meghagyással: egyetlen egy darabot se jelöljenek ki megsemmisítendőnek; még a madárfejekről szólót se. Eljöhét az idő, s reményem szerint előbb-hátrább el is jövend, midőn a vármegye ismét volt aktivitásába fog lépni; mert I. József császár is sok mindent kísértett meg önkényüleg a magyar alkotmány mellőztével, s utoljára mégis kénytelenítettet saját rendeleteit visszavonni. S ha aztán akkor itt a levéltárban valamit nem találnának, legott azt állítanák: a mostani bizottmány semmisítette meg. Azért a legkisebb darabot is meg kell tartani, s illő helyére tenni, felsőbbeknek azt jelentvén: hogy semmisíthető levelek nem léteznek. Ez így is történt kezem alatt mindenütt.

Commissióban hat hónapot töltöttem. Ezalatt minden hónapban legalább egyszer mindenik bizottmánynál meg kellett fordulnom: megadni az újban szükségessé vált utasítást, látni munkásságuk eredményét s róla tudósítást juttatni a főtörvényszéki bizottmányhoz. Besztercei szálláson kívül: Széken, Szamosujvárt, Dézsen, Berkeszen is kénytelenítetttem szállást tartani, hogy megjelenésemkor készen találjam s benne a szükséghez képest tartózkodhassam. A fuvarosok mindenütt készpénzzel voltak fizetendők. Napi díjam 4 forint 30 krajczárból állott, s előleget csak 100 frtot kapván, ezen felül követelményem még 774 forintot 13 krajczárt tett conv. pénzben. Mind ezt szabályszerűleg kimutatva s documentálva illetékem utalványoztatása végett felterjesztettem a főtörvényszéki bizottmányhoz, de belőle soha egy krajczárt se kaptam. Sürgetéseimre se választ.

Eszerint a rám bizott commissió költségeit saját rendes fizetésemből állottam ki, s egyedüli jutalmam az öntudat volt: hogy hazámfiainak használtam.

1852-ben Erdély — korona-tartomány (Kronland) mint akkor hivatalosan nevezték, 11 politikai kerületre lévén osztva, egyike ezek Beszterczéről neveztetett s én októberben fizetésem emelésével ebbe téttem tartományi törvényszéki tanácsossá (Landesgerichsrath.)

1854-ben a törvényszéki kerületek újonnan kerekítettvén ki, s számuk 10-ben állapittatván meg, ez alkalommal is a besztercei kerületben Beszterczén maradtam ismét nevelt fizetéssel,

1855-ből egy esetet kell felemlítenem, mely rám nézve már magában fájdalmas volt, de hivatalos helyzetem még fájdalmasabbá tette.

Írántam szivélyesb barátsággal mint Kemény József gróf senki se viseltetett. Korábbi gyengélkedései 1855-ben szembetűnőbbek lettek. Állapotáról a hozzá legközelebbiek tudósítottak Gerendről, de azt nem vélték oly anynyira veszélyesnek, mint valóban volt. Én óhajtottam a gróft meglátogatni s ő viszont óhajtott engemet látni: de kerületi törvényszéki elnökömtől Beszterczéről távozásra nem nyerhettem szabadságot; mit azzal okadatolt, hogy a hazai körülményekkel nem lévén ismeretes — székezéseink működéseiben csak úgy tud megnyugodni, ha azokban én is jelenvagyok. S csakugyan hetekig se tartott ülést, ha betegség miatt azokban részt nem vehettem. Sürgetéseimre mégis engedett egy heti szabadságidőt, mit megírván a grófnak, tudattam a napot is, midőn leg-

későbbre Gerenden lenni reméltem. E közben azonban vettem Mikó Imre gróftól is a figyelmeztetést, hogy ha Kemény gróffal életben találkozni akarok, siessek Gerendre, — és szeptember 9-én valék oda indulandó a Mezőségen át lehető lerövidebb uton, hogy annál hamarább érkezhessen. Hanem azelőtti nap sept. 8-ikán délután veszem elnököm levelét, melyben értesítvén, miképp most vette hiteles tudósítás szerint szebeni főtörvényszéki praesidens Lattermann Ferencz báró hivatalos körutra indult s közelebbi héten meglátogatandja Beszterczét is, ennél fogva az engedélyes szabadságidő későbbre halasztandó. — Hasztalan lón szóbeli minden előterjesztésem, kérelmem. Maradnom kellett, s Lattermann megjelent ugyan Beszterczén, megtette ott a szándékolt törvényszéki vizsgálatot, s el is ment onnan; de én az engedélyezve volt szabadságot többé nem használhattam.

Kemény József gróf 1855-ben szeptember 12-én délelőtti 10 óra tájban, Gerenden — kimult.

A Lattermann miatt közbejött akadályról szándékosan nem tudósítottam volt, s annál fogva, mivel az előtt Gerendre érkezésem napját legtávolabb sept. 12-re jelentettem volt, e napon oda megérkezésemet biztosan hitte s remélte.

Halála után egy nőszemély, ki folytonosan körülötte örködött, írta nekem: „Es war wohl voraus zu sehen, dass der arme Graf nicht leben kann, allein so schnell habe ich doch nicht gedacht. Er hat Sie Herr von Kovács mit aller Sehnsucht bis zum letzten Augenblick erwartet. Morgens 5 Uhr hat er mir gesagt: der Kutscher soll gleich nach Thorda fahren, denn bis Mittag ist Kovács in Gerend; Sorge dass sein Zimmer alle Bequemlichkeiten hat; wenn er nur gewiss kommt, ich habe viel mit ihm zu sprechen. Dies waren seine letzten Worte. Um 10 Uhr war er todt; er ist nur eingeschlafen, und sein letzter Wunsch ist nicht in Erfüllung gegangen, seinen Freund hat er nicht mehr gesehen!“

Ha sept. 9-én elindulhatok Beszterczéről, 10-ikén Gerenden vagyok, a grófot életben találom, s legalább 24 órát még beszélhetünk együtt.

1857-ben urbéri törvényszékek is állittattak fel a kerületekben, következőképpen a beszterczeiben is Beszterczén, és én a mellé szavazással bíró ülnökké neveztettem ki a bel- és igazságügyi miniszter által együttesen, úgy mindazonáltal, hogy kerületi tanácsosi addigi állomásomban maradok s ezzel öszszekapcsolt minden teen-

dőimet tovább is vinni köteles leszek. Ha az urbéri törvényszéknél csak az ülésekben megjelennem és szavaznom kell vala; ott ily kötelességet könnyen teljesíthettem volna; de annak elnöke, fekvő birtoka lévén a Mezőségen, szerette azt néha meglátogatni; nevezetesen nyári hónapokban a végett 6 heti szabadságot kérni, mikor kitelendő volt, uj 6 héttel megtoldatni; e mellett mielőtt távozott, üléseket nem tartatni, vagy a tartottakban ellátott ügyeket részéről elintézetlenül hagyni, s visszajöttekor néhány napot ismét — elgyengélkedni — állítólag, s mivel helyét elnökiileg mindig nekem kellett pótolnom, az urbéri törvényszéknél is sok dolgom volt a nélkül, hogy annak tekintetéből a kerületi törvényszéknél legkisebb könnyítésben is részesíttettem volna.

Urbéri törvényszéki ülnökségem után semmi fizetés sem járván, annak csak anynyi hasznát vettem, hogy egy alkalommal, midőn ismét rendkívüli dologgal akartak terhelni, elvállalásától már kettős hivatalom terheivel menthettem magamat.

Herczeg Lichtenstein, erdélyi polgári kormányzó s főhadparancsnok egyik évben Beszterczére jövéen, szokás szerint tisztelegtek nála mindenféle hivatal-branche-ok. A katonaság, papság, polgári hivatalnokok. után mi következénk, törvényszékiek. A kétszárnyas ajtón bebocsáttatván s körbe állván, elnökünk rendre bemutatá s nevezé mindenikünket, és midőn távozandók valánk, a herczeg előmbe lépven, fenhargon mondá: „Ön künn az előszobában fog maradni s várakozni míg a fogadtatásnak egészen vége lesz“. Mindenki reám nézett mintha soha se látott volna többször. Az egyik ajtószárny a herczeghez bebocsáttatásunkkor betétegett ugyan, de a másik nyitva hagyatott, s azelőtt az előszobában erdélyi születésű magyar huszár kapitány, Jékey Sándor állott, ki annálfogva jól hallván mit mondott nekem a herczeg, az előszobába kiléptemkor így szól hozzám magyarul: „Nó az urnak feladják ma a leczkét“. — „Mit mond a Rittmeister ur?“ kérdi rögtön tőlem elnököm, ki magyarul nem tudott, s én értesítvén németül, szembe fordulva Jékey kapitánynyal, egész komolysággal ezt mondja neki: „Ez a tanácsos ur nem afféle ember, kinek leczkéket szokás feladni“; s azzal ment a többi törvényszéki hivatalnokokkal, én pedig ott maradtam. Az előszobában mind arról suttogtak, vajjon mit akar velem a herczeg, s mi fog történni velem.

A fogadtatás rendre megesett, s ekkor a herczeg a nyitva állott ajtószárnyon kiszól:

„Kreisgerichts-Rath Kovács soll kommen“. „Kovács, kerületi törvényszéki tanácsos jöjjön“.

Mihelyt beléptem, a herczeg karon fogott, az ablakhoz elővezetett, s ott szivartárczáját vevén, szivarral kínál meg, mondván: „egy kis beszéde van velem, s ez alatt szivarozzunk együtt“.

Nagy urak alsóbb rendü egyének iránt rendszerint csak akkor szoktak ily nyájas leereszkedők lenni, mikor szükségök van rájuk; s én a fogadtatásból mindjárt ily helyzetben képzelém magamat herczeg Lichtensteinnal szemben. Az ajánlott szivart megköszövném nem fogadtam el, de ő csak akkor szünt meg kínálgatásával, midőn állitanom kellett — mi igaz is volt — hogy soha se szivarozom.

Jékey kapitány az ajtóból átlátá, hogy a herczegnek egészen más beszéde van velem, mint ő gondolta, s az ajtószárnyat csendesen bétévé.

„Nem hivatalos ügyről akarok önnel szólni“, eképp kezdé beszédét a herczeg, „hanem más fontosabbról, mely az erdélyi magyarokat közel érdekli, s melyre nézve ön, mint többektől értesültem, sokat tehetne. A dolog veleje az: a magyarok általában nem azon szempontból tekintik az ausztriai uralkodó házat, melyből tekinteniök kellene, mert ez időnként érdekökben sok nagy dolgot vitt véghez, melyeket ők magokra soha se lettek volna képesek véghez vinni, noha elismerni nem akarják. Szükséges lenne tehát egy historiai munka által világossá tenni, kimutatni, hogy őket saját érdekeik az uralkodó házhoz ragaszkodásra utalják. Önt nekem többen ugy említették, mint ki a hazai historiai történetekkel ez előtt is kiválóan foglalkozott, s a szóban levő ügyben annál fogva igen jó hatással működhetnék. A munkát legcélszerűbb lenne német nyelven írni, mert a magyarok, kik befolyással birhatnak, különben is értik, beszélnek e nyelvet; aztán a magyar nyelvvel nem ismeretes körök is olvashatnák“.

Nyilatkozatom ez lön: „Nem lévén anyanyelvem a német, abban nem érzem magamat annyira otthonosnak, hogy német szövegű historiai mű irására vállalkozhatnám“.

„Az nem baj“ szóla közbe a herczeg. „Megírhatja ön magyarul, s lesznek aztán segédek, kik felügyelete mellett átteszik német nyelvre“.

„De, folytatám „vannak rám nézve más akadályok is, melyek közül elegendőnek vélek még csak egyet felemlíteni. Én kettős

hivatalba vagyok alkalmazva. Mint tanácsos a beszterczei kerületi törvényszéknél, s mint ülnök az ugyanezen kerületi urbéri törvényszéknél. Mint tanácsos terhes referádát viszek, s tulajdonképpen ez egyedül elég hivatalos teendőmnek vétethetnék. Az urbéri törvényszéknél csak üléseznem és szavaznom kellene ugyan, mint a kineveztetésemről szóló decretum mondja; hanem tetteleg másképp áll a dolog. Ott is sok mellékes teendőm van; nevezetesen többször hetekig kell helyettesítenem az urbéri törvényszéki elnököt is. S e két hivatalom oly mérvben igénybe veszen engemet, hogy más több foglalatosságra, s főképp historiai mű írásra is vállalkoznom lehetetlen.

„Azt magam is belátom“, mondá rá a herceg.

Folyt még tovább is beszéd az ügy körül, s a herceg azzal bocsáta el: Beszterczéről Naszódra menyen, onnan azonban ismét Beszterczére jő. Az alatt gondolkozom, nem lehetne-e mostani foglalatosságaimban valami könnyebbséget eszközölni számomra, s ha találok arra módot, viszszatértem alkalmával jelentsem magamat nála“.

Jékey huszár százados egészen más állásban és más ábrázattal fogadott most az előszobában mint azelőtt. Ő egyike vala a herceg körüli tiszteknek. Mint róla beszélték: a herceg löistállója Szebenben az ő közvetlen felügyelete alatt állott.

Lichtenstein herceg megjárta Naszódot. Viszszatért onnan Beszterczére, de nála nem jelentkeztem. Ő se hivatott.

Eljött 1859. S egy rövid háboru, melynek színtere Olaszföld volt, eléggé kitüntette az 1849 óta folytatott absolut kormányzás romlottságát és veszélyességét a monarchiára nézve. Az egyesült francziák és szárdok az ausztriai hadsergeket Lombárdiában június 4-én Magentánál, június 24-én Szolferinónál anynyira tönkre verték, hogy július 11-én Ferencz József császár kénytelenítettett III. Napoleonnal a villafrancai békét megkötni, s annál fogva a termékeny és gazdag Lombardia birtokáról végképpen lemondani.

Még az alattvalói hűségről híres tiroli nép is oly elégedetlen volt a divatozott kormányzással, hogy a császár által ez alkalommal fegyverfogságra szólítatván egyik tiroli pontnak védelmére Garibaldi ellen nem akart fegyvert fogni. Ily körülmények közt lehet-e csodálkozni a magyarok elégtelenségén?

A tiz éves kormányzat tovább tarthatatlannak bizonyult; s 1860-ban megváltoztatott. Ennek következtében Bécsben az erdélyi

udvari Cancellaria, Kolozsvárott a királyi Gubernium, Maros-Vásárhelyt a törvényes királyi Tábla, az országban a volt törvényhatóságok visszaállítatának, s 1861-ben május 1-sőjén az évtized alatt életbe léptetett törvényszékek működése megszüntettetett.

Mily nagy volt a törvényszéki referensek, előadók teendői közt a különbség 1850 előtt és után! Ezen év előtt a régi guberniumnál minden referens mellett, akár consiliarius, akár secretarius volt az, több, kevesebb egyének: cancellisták, fogalmazó-gyakornokok, fogalmazók, dolgoztak folytonosan mint segédek. Minden ügydarabból, melyet a referenseknek elő kellett adniok a tanácsülésben, segédei előre kivonatot készítettek; ha az ügy már megfordult volt a guberniumnál, az illető akkori iránta kelt határozatot melléje tették a levéltárból, s így küldötték át referensöknek, hogy láthassa, miként áll az egész ügy. Ez megolvasta, mit szükségesnek tartott; s a kivonat végében oda irta röviden véleménye lényegét; latin nyelven, a kivonat is azon lévén; előadta aztán a tanácsi ülésben, hol jobbadán helybenhagyatott, s ekkor küldötte, ki mellette fogalmazói kötelességet vitt, s ez dolgozta ki kellő alakban a határozatokat, ítéleteket, átiratokat, felterjesztvényeket s a t., melyeket előbb az illető referens, azután a cancellarius, végre a tanács előlülője, gubernator vagy statuum praeses átnézvén s szükség esetében rajtok igazítván, neveik aláírásával helybenhagyták. Melyekhez képest a segélyszemélyzettel környezett referensnek teendője könnyű volt. Ellenben az 1850 óta hivataloskodott törvényszéki referenseknek semmi segítségök se volt, mindent egymagok köteleztettek végbevinni. Kivonatokat, véleményeket, ítéleteket sat. mind ők fogalmazták, készítették német nyelven, mikből eléggé látható az érintett különbség.

VIII.

A bekövetkezett reorganisatio folytán király ő felsége által — természetesen az illetők ajánlatára — 1861-ben juniushban királyi táblai ülnökké (assessor) neveztettem ki, mi a kir. kormányzék által Mikó Imre gróf elnökségi névaláírása mellett még azon hónapban tudomra adatott azon értesítéssel, hogy a királyi tábla Szent István király nap utáni napon, augustus 21-én kezdi meg működéseit.

Ezen napon és törvényhozási időszakon tehát a királyi tábla Maros-Vásárhelyt ismét látható lön régi külső alakjában. Meg volt a három ítélőmester a három magyar vallás részéről. Üléseit kar-

dosan, nyilvánosan tartotta, menyinyiben azokon a táblai cancellisták is megjelentek, mi régi országos végzés és azon alapult hozzászias gyakorlatnál fogva történt.

Nemzeti fejedelmeink idejében hazai iskoláinkban jogtant nem tanítottak, s az ifjak azt főképp gyakorlatilag tanulták a két cancellárián, melyek közül egyik a fejedelem körüli udvari s nagyobb (Cancellaria aulica, vagy major), a másik az ítélőmesterek melletti kisebb cancelláriának (Cancellaria minor) neveztetett, s azon körülménynél fogva, mely szerint amott kiadványok alkalmával a fejedelmi nagyobb, itt a kisebb használtatott.

A nemzeti fejedelmi kor lejárván, a XVII-ik század utolsó ti-zedében a kir. gubernium hirdetgetett s tartott országgyűlést, és 1695-ben éppen Kolozvároton, mely többek közt azt végezte: Hogy az úri, főrendű ifjak, s a nagyobb cancellaria tagjai a hazai törvényekben magoknak ismereteket szerezzenek, engedessék meg nekik a királyi táblai ülésekbe bejárni, s a peres ügyek feletti tanácskozásokat, vitatkozásokat, határozatokat hallgatni, csendesen, hallgatólag viselvén magukat ottan, s a tábla elnökétől függvén. Itt veszi eredetét a cancellisták táblai ülésekben megjelenése, mely aztán folytonosan gyakorlatban maradt, s miután ők mind a polgári, mind a büntető peres ügyeket végig hallgathatták: melyik miből keletkezett, mely törvényeknél fogva védelmeztettek vagy ostromoltattak, micsoda törvényes lépéseken vitettek át, miképpen és minő indokoknál fogva határozottak el fokonként, figyelemmel kísérhették. e gyakorlat rájuk nézve valóságos üdvös elméleti s gyakorlati jogiskola, jogakadémia volt. S ebben részesülének 1861-beli cancel-listák is; régi mód szerint magyarosan, kardosan öltözködve.

Egy más régibb gyakorlat kedvezményét a királyi tábla tagjai élvezhették, de csak egyszer.

A királyi tábla 1850 előtt csak a hat elébe szabott törvénykezési időszak alatt működhetett, mert pert előtte törvényszerűen kezdeni s folytatni csak akkor lehetett. Egyik ily szak a Szent István napi volt, mely ettől szent Mihály napig tartott. Az ezen időszak alatt egybejövéstől és ülésezéstől a Tábla fel volt ugyan mentve már 1768-ban, mi azonban ennek megtartására valánk utasítva, ezért kezdődött működésünk augusztus 21-én. Hanem midőn a törvényszak szent Mihály nap eljöttével eltelt, szokás szerint a más törvényszak kezdetéig, az-az szent Márton napig szétozlottunk, s kiki mehetett hova tetszett; de az csak ez egyszer történt, mert

annak elteltével a királyi tábla ülésezése s működése folytonosan szünetelés nélkül tartandóvá rendeltetett.

1850 előtt a kir. táblai assessorságnál uriasb szolgálat, hivatal nem volt: julius, augustus, september, october hónapokon át novemberi sz. Márton napig szünetelvén.

1862-ben martius 18-án király ő felsége kegyelmes volt Velenczében kelt határozmányánál fogva királyi közügyigazgatói állomásra államügyészi minőségben kinevezni. Miután ugyanis az ausztriai polgári s büntető törvények és perrendtartások érvényben voltak hagyva, míg törvényhozás útján mások állíttatnak helyökbe: a közügyigazgatói régi hivatalkörnek helye egészben többé nem lehetett, annál fogva csak egy részével bizatott meg, mi főképpen a kir. tábla hatósága alatt állott magyar és székely törvényhatóságokbeli fenytő s büntető ügyek s ugyanott létezett államügyészekre felügyelésből és kormányzásból állott. Azonban mint régebben a közügyigazgatóknak (fiscalis-directoroknak), úgy nekem is Kolozsváratt, a kir. kormányzék színe előtt kellett hivatali eskümet letenni. Mi megtörténvén, utasítást kértem és szorgalmaztam írásban magamnak adadni, de szóval csak azt kaptam a bizodalmasb tanácsosoktól: tartsam sinormértékül azt, mit a létező körülményekhez képest legczélszerűbbnek fogok látni.

Mint egyszersmind kir. táblai ülnöknek ezen állomásból folyó kötelességeim voltak természetesen.

Elöttem Zsákodi Horváth István volt közügyigazgatónak kinevezve, de az alatt lévén alakulóban a szervezés, idejéből egyetlen egy ügydarabot leltem ellátva, minél fogva mindent nekem kellett kezdeni s folytatni vagyis folyamatba hozni.

1865-ben Erdélyre nézve legfőbb törvényszék Bécsben rendeltetett felállíttatni, s ennek következtében az akkori erdélyi udvari cancellaria elnökétől, báró Reichenstein, Ferencztől Bécsből Maros-Vásárhelyt junius 13-án vevém a hivatalos értesítvényt az iránt, hogy Ő apostoli királyi Felsége junius 5-kei kéziratával méltóztatott engemet e törvényszék tanácsosává legkegyelmesebben kinevezni, mely működését julius 15-én levén megkezdendő, az előtt jelentsem magamat elnökénél, Papp Vazul Lászlónál, Bécsben.

Noha évenkénti fizetésem mint közügyigazgatónak 2000 pengő v. 2100 osztr. ért. forint vala, s mint legfőbb törvényszéki tanácsosnak 4200 forint, azon feljül évi szálláspénz 630 forint osztr. értékben érte; mind e mellett ujonnan lett kineveztetésem nekem

örömet nem nyújtott. Kiszolgáltam volt már a szabályos 40 évet, mi jogos igényt adott akkori egész fizetésemhez nyugalmaztatásom esetében, s óhajték vala még jó egészségben nyugalomba lépni s netalán hátra leendett éveimet más, mint hivatalos teendőkre fordítani; de miután király ő felsége újabb kegyelmét is minden kéresem nélkül méltóztatott velem éreztetni; teljesítettem parancsát, s a kiszabott határidőre Bécsben megjelenvén, 1865-ben jul. 15-ik napján ott az erdélyi királyi legfőbb törvényszék kinevezett tagjai jelenlétében ülésezését s működését megkezdette, de csak egy évig folytathatta a békövetkezett porosz háboru következményei miatt.

Mert 1866-ban július 3-ikán az ausztriai hadsereg Benedek fővezérsége alatt Csehországban Sadova, — Königrätznél oly rettenő vereséget szenvedett, mely az egész hadjárat kimenetelét eldöntötte. A legyőzöttek és szétverettek nem valának többé képesek a győzedelmeseket feltartóztatni s ezek győzelmeiket használni tudván és akarván, siettek Bécs felé. Julius 12-én már Brünnben, Morvaország fővárosában voltak.

Ily körülmények között a legfőbb törvényszék ezen kérdést látta teendőnek az erdélyi udvari Cancelláriához: Tekintve, hogy a háboru eseményei által a közlekedés Bécs és Erdély között hosszabb időre megszakíthatatik, s a peres ügyek folytatása megakadályoztathatik, nem lenne-e czélszerű a törvényszéknek máshová áttétele? s iránta király Ő Felsége akarataról és parancsáról alkalmas rövid úton tudomást szerezni?

Cancellaria elnöke ekkor báró Reichenstein elbocsáttatásával gróf Hallerkői Hüller Ferencz, lovasság generalissa vala, ki az ügyben lépést tevén, általa július 14-én — egy szombaton — azon utasítást vettük: a törvényszék maradjon továbbra is Bécsben. Ámde már másnap — 15-én — kelt kéziratával ő felsége a törvényszék helyét Bécsből áttétetni rendelte Kolozsvárra, parancsolván, hogy tagjai haladék nélkül induljanak oda.

E szerint az erdélyi királyi legfőbb törvényszék éppen egy álló esztendeig volt és működött Bécsben. Első ülését tartotta 1865-ben július 15-én; az utolsót 1866-ban július 14-én.

A július 15-ikei királyi parancsot, elnökünk utján, írásban, 17-ikén délután 2 óra tájban bevén; ekkor már a Duna balparti vasút Pozsony-Pest felé el volt zárva, s csak a jobb parti székesfejérvár-budai nyitva, itt is azonban csupán személy szállított, teher nem.

Az ijedelmes tolongást nagy városban, midőn ahoz közleg a

győzedelmes ellenség és nincs remény ellene állhatni, alig lehet képzelni. — Láttam 1849-ben Buda-Pesten, 1866-ban Bécsben.

Nagy bajjal szerezhettem magamnak egy vasútjegyet, s e képp szerencsés voltam július 18-kán Bécsből elindulni s Buda-Pesten, Nagy-Váradon át Kolozsvárra érkezni.

A béke hamarabb megkötetett, mint remélni lehetett; de időközben a legfőbb törvényszék át lön költöztetve Kolozsvárra; annál fogva legfelsőbb rendelvénynél fogva ott is maradt. A bécsi lakás tekintetéből rendelt szállásbér Kolozsvárott megszüntetett ugyan, hanem a hivatalállomási fizetése mindnyájunknak meghagyatott egészen.

Egészségem novemberben gyengülni kezdett s miatta már a következő hónapokban csak magam nagy megerőltetésével jelenhettem meg néha ülésekben.

1867-ben mártiusban kénytelennek éreztem magamat hivatalom folytatásától felmentetést és hat heti szabadságidőt kérni; mi megadtván e hónap 18-ától április 28-ikáig: ezen napról aztán beadtam nyugalmaztatásom iránti kérelmemet, leveleimmel kimutatván, miképp 43 éven és néhány hónapon folytonosan tényleges államszolgálatban voltam, s annál fogva a régibb és újabb nyugdíj-szabály igényelte 40 évet bővön kitöltöttem.

Kérelmem magyar miniszteriumnál lön tárgyalva. Ferencz József urunk királyunk ez évi február 17-én kelt leiratával visszaállította a magyar alkotmányt, s egyszersmind gróf Andrássy Gyulát miniszterelnökké kinevezvén, magyar miniszterium alakítására utasította, mi megis történt helybenhagyásával. Ő felsége pedig június 8-ikán annak rende szerint magyar királylyá megkoronáztatván, magyar királyi igazságügyi miniszteriumának felterjesztése folytán, méltóztatott ezen 1867. évi szeptember 8-kán kelt legfelsőbb elhatározásával 4200 pengő forint évi fizetésem megtartásával véglegesen nyugdíjas állapotba helyezettetni, egyszersmind megrendelni, hogy hosszas, hű és sükeres szolgálataimért legfelsőbb megelégedése és elismerése tudattassék velem.

Eképpi nyugdíjaztatásomról az engemet illető okmányt vettem Nagy-Ajtán 1867-ben, november 7-ikén. *)

*) Az itt véget ért emlékjegyzetekben néhány jelentékeny sajtóhiba maradván, kérjük azokat eképpen kiigazítani: I. füz. 35 lap 21 sor Berecz helyett olv. Bencze; u. o. 34 sorban Bene helyett hasonlóképpen Bencze kell. 36 lap 1 sor Nemzetiségemről helyett [nem zetségemről. 46 .ap 6 sor batóthi helyett: Barothi. Szerk.